

100 YILDA NE DEĞİŞTİ? YENİ MALUMAT-I MEDENİYE VE GÜNÜMÜZ
VATANDAŞLIK EĞİTİMİ DERS KİTABININ KARŞILAŞTIRILMASI

Zafer KUŞ*

Büşra ARIK**

Büşra Nur ALTUNOK ***

Aykut İRİDAĞ ****

Öz: Tarihi süreç içerisinde vatandaşlık derslerinin hedeflerine ulaşılmasında kullanılan en önemli ve en somut araçlardan biri ders kitapları olmuştur. Ders kitaplarına bakılarak o dönemin siyasal, kültürel ve düşünce dünyası hakkında bilgilere ulaşılabilmektedir. Bu araştırmanın amacı Osmanlı Devleti'nin son döneminde vatandaşlık eğitimi ders kitabı olan Yeni Malumat-ı Medeniye ve günümüzde 4.sınıfta vatandaşlık ders kitabı olarak okutulan, İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ders kitabının incelenip, içeriklerinin karşılaştırılmasıdır. Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Verilerin analizinde ise içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmada analiz birimi olarak yargı bildiren kelime grupları kullanılmıştır. Verilerin analizi sırasında bir doküman inceleme formu dosyası oluşturulmuş ve bu dosyaya her bir kitapta yer alan ifadeler ayrı ayrı kodlanmıştır. Araştırma sonucunda, ideolojik bir dönem olan Meşrutiyet Döneminde yazılan Yeni Malumat-ı Medeniye ders kitabının, dönemin siyasal ortamına ve ideolojik yapısını ait unsurları içerdiği; incelenen her iki kitapta bireyin görev ve sorumluluklarına geniş yer verilirken, devletin görev ve sorumluluğu üzerinde kısaca durulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca günümüz vatandaşlık kitabında ise Meşrutiyet Döneminde günümüze elde edilen haklara bağlı olarak, bireyin haklarına ve aynı zamanda aktif vatandaşlık üzerinde de durulduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yeni Malumat-ı Medeniye, Vatandaşlık, Vatandaşlık Eğitimi, Ders Kitabı

* Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-posta: zaferkus@gmail.com

** YL Öğrencisi, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, E-posta: busrarikk@gmail.com

*** YL Öğrencisi, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, E-posta: nur_altunok@gmail.com

**** YL Öğrencisi, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, E-posta: aykutiridag@gmail.com

WHAT HAS CHANGED in 100 YEARS? A COMPARISON of the NEW CITIZENSHIP KNOWLEDGE and TODAY'S CITIZENSHIP EDUCATION SCHOOLBOOK

Abstract: In the historical process, one of the most important and most concrete tools used to achieve the goals of citizenship lessons has been textbooks. When examined in the textbooks, information about the political, cultural and thought world of that period can be reached. The aim of this research is to compare the contents of the textbook which is the book of Ottoman citizenship education course Yeni Malumat-ı Medeniye and today's Citizenship education textbook. The research data were collected through qualitative research methods through a document analysis. In the analysis of the data, content analysis was used. In the study, word groups reporting jurisdiction were used as an analysis unit. During the analysis of the data, a document file was created and the statements contained in each book were separately encoded into this file. As a result of the research, the Yeni Malumat-i Medeniye, written in an ideological period, the Mesrutiyet Period, contains elements belonging to the political environment and ideological structure of the period; in both books examined, it has been determined that the duties and responsibilities of the individual are given broadly, while the duty and responsibility of the state is also briefly emphasized. Moreover, in today's citizenship book, it has been seen that, depending on the rights acquired over time, it also focuses on the rights of the individual and also on active citizenship.

Keywords: Yeni Malumat-I Medeniye, Citizenhip, Citizenship Education, Textbook

Extended Summary

Purpose

In the historical process, certain lessons and schoolbooks of these lessons have been considered a means of raising an intended human model. Together with the official history, it is aimed to “generate” an ideal human type through conveying all kinds of values, judgements and images concerning others that are intended to be included in the social memory to students via schoolbooks in a substantially planned and programmed way. In other words, an identity accepted by the power is being built. History, social studies and citizenship education schoolbooks have a particular importance in this respect. Within this framework, the primary purpose of this study is to analyze the New Citizenship Knowledge (1913), which was the citizenship education schoolbook during the Constitutionalist period and the “Human Rights, Citizenship and Democracy” book (2017), which is today's citizenship education schoolbook, and reveal both the era's understanding of citizenship and its change within the historical process.

Method

The study was implemented adopting a qualitative research design. Working group of the study consists of two books. The first of these books is the “New Citizenship Knowledge”, which was written by Ahmet Ziya and Ali Haydar in 1911. The book was transcribed by Mustafa İçen and published as Ottoman Citizenship Education Schoolbook: The New Citizenship Knowledge by Dün Bugün Yarın (DBY) Publications adding a short assessment and dictionary in 2017. The second book being analyzed in the study is the “Human Rights, Citizenship and Democracy” schoolbook, which was published in 2017. The book was published by Devlet Kitapları Publications of the Ministry of National Education and is taught to 4th grades across Turkey.

The study data were collected using document examination method, which is among qualitative research methods. In the study, content analysis was used. Word groups indicating a judgement were used as an analysis unit in the study. A document examination form was developed during the data analysis and the statements in each book were coded into that file separately.

In order to provide the validity and reliability of the study, the categories and codes formed during the data analysis process were implemented independently by another researcher and then these categories and codes were compared.

Results and discussion

In the study comparing the book contents of the “New Citizenship Knowledge”, which was written as a citizenship education schoolbook during the Constitutionalist period and the “Human Rights, Citizenship and Democracy” book (2017), which is today’s citizenship education schoolbook; the following results have been attained:

The citizenship book of the New Citizenship Knowledge embraces the value of nationalism intensely and the values of liberty, justice and equality briefly. Today’s citizenship education book, on the other hand, does not embrace the value of nationalism so much. The Second Constitutionalist period had started a national process especially concerning the fields of intellect and culture because the movement of Turkism and the understanding of nationalism dominated the power (Şimşek and Satan, 2012). Thus, it is fairly natural to bring the value of nationalism to forefront. Today’s citizenship education book, on the other hand,

includes the values of reconciliation, respect for diversity, solidarity, justice and equality. Within this process of one hundred years from the Constitutionalist period until today, the values education has been taken to quite a different point. Today, the values to bring in children are included in curriculums and thus in schoolbooks consciously and systematically. The curriculum of “Human Rights, Citizenship and Democracy” has included a great number of values (such as honesty, patience, self-control, sharing, responsibility, freedom) outside the values mentioned in these schoolbooks to bring in children (Ministry of National Education, 2017).

Another result attained in the study is that both the New Citizenship Knowledge schoolbook and today’s citizenship education schoolbook give a wide place to the responsibilities of the individual. Responsibilities of the individual toward the government, society, homeland and nation are embraced and explained separately. In the historical process, the citizenship lesson has generally been considered a lesson teaching the individual her or his tasks and responsibilities, which is explicitly seen in the two books being examined in this study. While the tasks and responsibilities of the individual are embraced widely in both of the citizenship education schoolbooks, the tasks and responsibilities of the government are embraced briefly. Apart from that, today’s citizenship education schoolbook embraces the rights of the individual and active citizenship widely.

While today’s citizenship education schoolbook embraces the regime briefly and explains the republican regime and acquisitions; the New Citizenship Knowledge schoolbook embraces the regime widely.

The New Citizenship Knowledge schoolbook mainly embraces the category of society, whereas today’s citizenship education schoolbook mainly embraces the individual. The New Citizenship Knowledge widely includes family in the category of society and mentions the importance of family and the tasks of family members. Similarly, pan-Islamism is embraced in the category of society and it is emphasized that all Muslims should coexist and work harder. The Ottoman Empire is also embraced widely. Ottoman is expressed as a nation and it is frequently indicated that all tribes in the Ottoman Empire are equal and the empire is very equitable. Indeed, the New Citizenship Knowledge praises the Turkish nation and tells how courageous, contented and clean-hearted the Turks are and how the Turkish territories had been earned with great difficulties faced by the glorious ancestors. Ottomanism is also

emphasized. Today's citizenship education schoolbook emphasizes the individual rather than society. It is frequently stated that every individual has particular characteristics that are different from each other and these characteristics should be respected.

Conclusion

As a consequence, the New Citizenship Knowledge which was written during the Constitutionalist period that was an ideological period includes all elements concerning the political environment and ideological structure of the period. While the tasks and responsibilities of the individual are embraced widely in both of the books being examined, the tasks and responsibilities of the government are embraced briefly. Today's citizenship education schoolbook, on the other hand, embraces the rights of the individual and active citizenship depending on the rights that have been attained so far.

Giriş

Vatandaşlık kavramı, etimolojik olarak Antik Yunan'daki şehir devletine mensubiyeti belirten "citizen" kelimesinden doğmuştur. Ancak bir siyasal kimlik olarak sahip olduğu niteliğe Fransız Devrimiyle birlikte kavuşmuştur. Tarih boyunca bütün siyasal sistemler, toplumun devamlılığını, sistemin beklentisi olan vatandaşı yetiştirmeye bağlı görmüş ve bireylere bu doğrultuda bir kimlik inşa etmeye çalışmıştır. Bu anlayış doğrultusunda özellikle son yüzyılda vatandaşlık alanı önemli bir araştırma konusu haline gelmiş ve bu alana ilişkin farklı kuramlar ileri sürülmüştür. Modern vatandaşlık kuramı konusunda ilk sistematik çalışmayı Marshall yapmıştır. Marshall vatandaşlığın tarihsel gelişimini anlatırken vatandaşlığın, medeni haklar (18.yy), siyasal haklar (19.yy) ve sosyal haklar (20.yy) olmak üzere üç farklı tarihsel aşamadan geçtiğini savunmuştur. Marshall'ın vatandaşlık vurgusunda belki de en önemli unsur eşitlik varsayımıdır. Ona göre eşitlik, toplumun tam üyesi olanlara has bir durumdur. Bu tam üye olanların hepsi haklar ve görevler bakımından eşittir (Marshall, 1965). Marshall, kuramı ağırlıklı olarak İngiltere örneğinden yola çıkarak oluşturmuştur.

Meşrutiyet Dönemi

Osmanlı'da son yüzyıla kadar vatandaşlıkla ilgili bir farkındalığa rastlanmamaktadır. Egemenliğin bir tek kişide olduğu monarşik rejimlerde yurttaşlığın değil, uyrukluk, yani tebaanın söz konusu olduğu söylenilebilir. Monarşi ile yönetilen Osmanlı Devleti'nde başlangıçta "kul"dan, sonrasında ise "tebaa"dan söz edilmektedir (Aybay, 1998). Osmanlı'nın son döneminde vatandaşlıkla ilgili bir dönüşüm yaşanması temel olarak Osmanlı'nın, Avrupa karşısında üstünlüğünü kaybetmesi ve Fransız Devrimine dayanmaktadır. 16. yüzyıldan başlayarak, Avrupa karşısında ekonomik ve askeri bakımdan gerileme dönemine girilmesi, ardından gelen toprak kayıpları, Fransız devriminin ardından gayrimüslim tebaa arasında milliyetçilik ve bağımsızlık hareketlerinin güçlenmesi, Osmanlı Devleti'ni sarsmış ve reform hareketlerini hızlandırmıştır (Ünsal,1998). Bütün bu reformlar temel amacı, bireysel hak ve özgürlükleri genişletmek değil, İmparatorluğun dağılmasını önlemektir. Bu nedenle Tanzimat hareketiyle başlayan reformlar, bir Osmanlılık anlayışının ve Osmanlı "bireyinin" oluşturulmasında yetersiz kalmıştır. Çünkü Fransız Devriminden sonra Avrupa'da oluşan milliyetçilik düşüncesi, Osmanlı Devletindeki azınlıkları da etkilemiş ve azınlıklarda bir bağımsızlık hareketinin oluşmasına neden olmuştur. Milliyetçi düşünceler başta Hıristiyan halkı etkilemeye devam etmiş ve İmparatorluğun Hıristiyanların çoğunlukta olduğu bölgelerinin Osmanlı Devleti'nden ayrılmasında etkili olmuştur (Uzun, 2015). Devleti bu dağılmadan kurtarma amacı ile 1876 yılında I meşrutiyet daha sonra ise 1908 yılında II Meşrutiyet ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte artık yeni bir dönem başlamıştır. Çağdaş topluma yönelik bir dizi yeniliğin gündeme geldiği, kişi hak ve özgürlüklerinin yeni dönemin temel sorunsallarını oluşturduğu ve yeni bir insan tipinin yaratıldığı II. Meşrutiyet döneminde "Osmanlı", artık reaya ve tebaa niteliğini yitirmiş, "vatandaş" olmuştur. Cemiyet, toplumsal bir kategori olmaktan çok, bir yığını ifade eden ahalinin yerini almıştır (Toprak, 1988).

II. Meşrutiyet döneminde geleneksel Osmanlı tebaasından farklı bir vatandaş yetiştirilmek istenmiştir. Bu dönem tebaadan vatandaşlığa geçiş süreci olmuş; Kanun-i Esasi, siyasal seçkinlerin temel hedefi hâline gelen "vatandaşlar topluluğu" oluşturma yoluyla imparatorluğun çöküşüne son verme idealinin hukuksal arka planını ve vatandaşlığın anayasal dayanağını oluşturmuştur (Üstel, 2009). Bu dönemde vatandaş siyasal literatürün başat "aktör"ü haline gelmiştir. Bu süreçte, II. Meşrutiyet önce vatandaşları tarif eder, daha sonra ise

bu tarif üzerinden "icat" etme çabasına girişir. Vatandaşın "tarifi" hiç kuşkusuz Meşrutiyet pedagoglarının en zorlu uğraşlarından biridir (Üstel, 2009). İdeolojik bir dönem olan bu dönemde İttihat Terakki Cemiyeti kendi ideolojisini yaymak amacıyla, kendi ideolojisine uygun bürokratlar, bilim adamları, öğretmenler ve din adamları yetiştirmek ve bunlara dayanarak gücü elinde tutmak, bunlar aracılığıyla kendi ideolojisini halk tabakalarına yaymak ve padişahın ve muhafazakâr çevrelerin baskısından kendini korumak istemiştir (Bakır, 2008). Bütün bu amaçlara ulaşabilmenin yolu eğitimde görülmüş, bu dönemde eğitim ve okul toplumu dönüştürmenin bir aracı olarak görülmüştür. Yeni kimlikler oluşturmak eğitimin temel amaçlarından birisi kabul edilmiştir (Fortna, 2005).

Fransa'da Cumhuriyeti döneminde, ulusal kimliğin inşası ve yurtseverliğin aşılması için özellikle okutulmasına önem verilen dersler yurttaşlık bilgisi, tarih ve coğrafya olmuştur. Aynı mantıkla Osmanlı Devleti'nde de Osmanlı tarihi, Osmanlı coğrafyası ve Malumat-ı Medeniye dersleri okutulmuştur. "Malumat-ı Medeniye" dersleri siyasal itaat ve sadakat sağlamanın önemli bir unsuru olarak programlanmıştır (Üstel, 2009). Bu ders Cumhuriyet dönemi boyunca yurt bilgisi, vatandaşlık bilgileri, vatandaşlık ve insan hakları eğitimi gibi isimler altında okutulan derslerin ilk dayanak noktasıdır. Çocuğun sadece ailesine ait olmadığı, yarının geleceği olarak görüldüğü bu dönemde okul bir toplumsallaştırma aracı olarak daha fazla önem kazanmıştır. Meşrutiyet değerleri ile donatılmış bir nesil yetiştirmek için de adı geçen ders müfredattaki yerini almıştır. Büyük beklentilerle okutulan bu dersin, ders kitaplarının ivedi olarak hazırlanması dikkat çekicidir. Ders kitabı yazarlarının bu konuda batıdan, özellikle Fransa'dan etkilenerek bir altyapıya sahip oldukları görülmektedir Malumat-ı Medeniye" dersi ile ilgili ilk kitaplardan birisi Osmanlılık ideolojisinin, 31 Mart Olayı'nın izlerinin ve yazarının özellikle siyasi konularda ortaya çıkan dünya görüşünün etkisi ile yazılmış olan Rehber-i İttihad'dır. (Duman ve Tuna, 2012). II. Meşrutiyet döneminde yazılan, bu araştırmada da inceleme konusu edinilen, bir diğer kitap ise Ahmet Ziya ve Ali Haydar'ın kaleme aldıkları 1913 tarihli Yeni Malumat-ı Medeniye vatandaşlık kitabıdır.

1913'te de Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati (İlköğretim geçici yasası) kabul edilmiştir. Bu kanun ile ilköğretimde yeni düzenlemelere gidilmiş; ilköğretimin süresi 6 yıl olarak belirlenmiş ve zihinsel becerileri geliştirmek ve herkese gerekli olan bilgileri kazandırmak amaçlanmıştır. Kanuna göre ilkokullarda okutulacak derslerden biri de Malumat-ı Medeniye dersidir. Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati ilköğretime uygulanabilir bir sistem

getirmiştir. Bu yüzden geçici olmasına rağmen, zaman içinde bazı değişiklikler yapılırsa da 1961 tarihli İlköğretim Eğitim ve Öğretim Yasası'na kadar yürürlükte kalmış, 48 yıl süreyle Türk ilköğretim sisteminin yasal omurgasını oluşturmuştur (Çağlar, 1999).

Cumhuriyet dönemi

Cumhuriyet dönemi ile birlikte vatandaşlık anlayışı açısından da yeni bir dönem başlamış, “yeni toplum-yeni insan” projesindeki amaçlanan “toplum” ve “insan” hedefi değişmiştir. Ancak değişmeyense, genelde okul özelde ise vatandaşlık dersinin, bu hedeflere ulaşmanın ideolojik bir aracı olarak görülmesidir. Bu dönemin resmi ideolojisi/dünya görüşü olan Kemalizm, tipik bir modernite projesi olarak tasarlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin miras bıraktığı siyasal ve toplumsal kurumlardan belli bir düzeyde kopuşu temsil eden Kemalizm, var olan eski geleneğin yerine temeli Aydınlanmaya dayanan yeni bir gelenek kurmaya çalışmıştır. Ders kitaplarında, Türkiye'nin ulus-devlet anlayışı çerçevesinde içerdiği bilgi ve değerlerle modernitenin önermeleri yalın ve didaktik biçimde yeniden üretilmiştir (Doğan, 2011)

Yeni devletin arzuladığı vatandaşlık modeli 1921 ve 1924 anayasalarına da yansımıştır. İlk anayasası olan 1921 Anayasası, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu bildirdiği birinci maddesinin akabinde tüm güçlerin Mecliste toplandığına ve devletin Türk milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından yönetileceğine yer verdiği ikinci maddesi ile milli devlet ilkesini açıkça ortaya konmuştur (Çeçen, 2007). 1924 anayasanın 88/1. maddesinde: “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk itlak olunur.” denilmektedir. Yine aynı maddenin devamında, “Türkiye’de veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye’de mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiye’de doğup da memleket dâhilinde ikamet ve senni rüside vusülünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık Kanunu mucibinde Türklüğe kabul olunan herkes Türk’tür. Türklük sıfatı kanunen muayyen olan ahvalde izaa edilir” (Gözübüyük,2002) denilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yılları yeni bir ulusun, devletin ve bu ulusa üyelik anlamında bir vatandaşlık anlayışının oluşturulmaya çalışıldığı bir dönemdir. Bu dönemde haklardan ziyade ödevlere vurgu yapılarak edilgen bir vatandaşlık uygulamasına gidildiyse de, çağdaş, modern ve laik bir çizgi benimsenerek böyle bir kimliği benimsemiş vatandaşlar yaratılmaya çalışılmıştır. Bu dönem Osmanlı ile hesaplaşma dönemi olduğu için İslam ve Osmanlılık gibi unsurlardan özenle kaçılmıştır (Polat, 2011).

Cumhuriyet'in döneminin başlangıcında temel olarak paylaşılan ortak bir millî kültür ve kimlik inşa etmek sağlam bir vatandaşlık kurumu oluşturmanın da ön koşulu olarak algılanmıştır. Bir ulus inşa dönemini içeren bu yıllar içinde, Osmanlı ve İslam ile olan tarihsel ve toplumsal bağlar mümkün olduğunca kesilmeye çalışılmış, yeni Cumhuriyet yalnızca millî ve seküler bir devletin yapılanmasına değil, diğer yandan da bu özelliklere uyum gösteren bir kültürel ve toplumsal yapının oluşmasına büyük önem vermiştir (Keyman, 1998, akt, Nalbant, 2014). Yine bu dönem ders kitaplarında, Makbul vatandaşın milli seciyeye, milli şuuruna, milli fahra sahip, iç ve dış düşmanlar karşısında yılmadan mücadele eden, gerektiğinde kendi menfaatini hatta yaşamını milleti-devleti-vatanı için feda eden özelliklerde bir mahiyette olması istenmiştir. Bir başka ifadeyle yeni nesillerin milliyetçi, halkçı, inkılapçı, laik bir Cumhuriyet vatandaşı; Türklüğü ile övünen, özgüven duygusu yüksek, devlete itaatkâr ve Cumhuriyet sadık olması gerektiği vurgulanmıştır (Yıldırım, 2014).

Hem Meşrutiyet döneminde hem de Cumhuriyet döneminin başlangıcından günümüze kadar istenilen insan modeli yetiştirmede ders kitapları bir araç olarak görülmüştür. Resmi tarihle birlikte toplumsal bellekte yer alması istenen her türlü değer, yargı ve ötekilere dair imgelerin oldukça planlı ve programlı bir şekilde ders kitapları vasıtasıyla öğrencilere aktarılmasıyla ideal insan tipini "üretmek" hedeflenmiştir. Başka bir ifadeyle iktidar tarafından makbul görülen kimlik inşa edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2017). Bu konuda özellikle tarih, sosyal bilgiler ve vatandaşlık ders kitapları ayrı bir öneme sahiptir. Bu öneme binaen yurt içinde ders kitaplarına ve öğretim programlarına ilişkin yönelik çeşitli araştırmaların yapıldığı görülmektedir (Alaca, 2017; Aslan, 2012; Aslan, 2010; Boykoy, 2011; Civan, 2007; Gürses, 2010; Kayaalp, 2015; Sakaoğlu, 1995; Şimşek ve Alaslan, 2014; Yıldırım, 2016; Çapa, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2017). Bu gerekçeyle bu çalışmada Meşrutiyet dönemi vatandaşlık ders kitabı olan Yeni Malumat-ı Medeniye (1913) ve günümüz vatandaşlık ders kitabı olarak okutulan "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" kitabının (2017) analizi hem dönemin hem de vatandaş anlayışındaki değişimin izlenmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu çalışma nitel araştırma deseni benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalar verilerin teker teker okunması yoluyla kod ve kategorilere dayalı olarak araştırma sonuçlarının sunulmasını sağlar (Merriam, 1998, s.58). Araştırma verileri, doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi, bir araştırma problemi hakkında belirli zaman dilimi içerisinde üretilen dokümanlar ya da ilgili konuda birden fazla kaynak tarafından ve değişik aralıklarla üretilmiş dokümanların geniş bir zaman dilimine dayalı analizini olanaklı kılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmanın Veri Kaynakları

Araştırmanın çalışma grubunu iki kitap oluşturmaktadır. Bunlardan ilki 1911 yılında Ahmet Ziya ve Ali Haydar'ın yazdıkları “Yeni Malumat-ı Medeniye” adlı kitaptır. Bu kitap, Mustafa İÇEN tarafından transkripsiyon edilmiş, kısa bir değerlendirme ve sözlük eklenerek Osmanlı Vatandaşlık Eğitimi Ders Kitabı: Yeni Malumat-ı Medeniye adıyla Dün Bugün Yarın (DBY) Yayınlarından 2017 yılında basılarak yayın hayatına kazandırılmıştır.

Araştırmada incelenen ikinci kitap ise 2017 yılında basılan “İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi” ders kitabıdır. Bu kitap Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Yayınları tarafından basılmış ve Türkiye genelinde ilkokul 4. sınıflarda okutulmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmada içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmada analiz birimi olarak yargı bildiren kelime grupları kullanılmıştır. Verilerin analizi sırasında bir doküman inceleme formu oluşturulmuş ve bu dosyaya her bir kitapta yer alan ifadeler ayrı ayrı kodlanmıştır. Süreç içerisinde yapılan veri çözümlemesi örneği Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1

Yeni Malumat-ı Medeniye ve Günümüz Vatandaşlık Eğitimi Ders Kitabının Örnek Veri Çözümlemesi

Cümle	Kodlar	Alt kategoriler	Kategoriler
İşte efendiler! Kanunlarımıza riayet etmek görevimizdir	Kanunlarımıza riayet etmek	Görev Ve Sorumluluk	Vatandaşlık
Şu kadar ki idare-i cumhuriyede hükümdar yoktur	Cumhuriyet	Yönetim Şekli	Bilgisi
Zevklerimiz, ilgi ve yeteneklerimiz gibi özelliklerle birbirimizden ayrıyız	Birbirimizden ayrıyız	Bireysel farklılık	
Farklılıklarımızın olması insan oluşumuzun doğal bir sonucudur	Farklılıklarımızın olması doğal	Bireysel farklılık	Birey

Geçerlik ve Güvenirlik

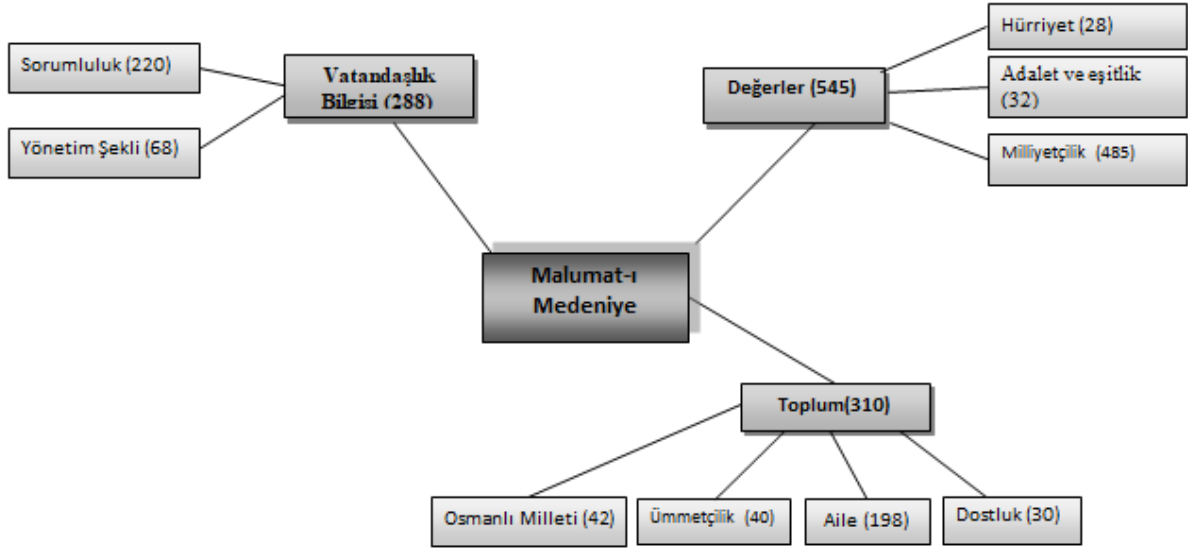
Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğinin sağlanması için, vatandaşlık ile ilgili literatür temel alınarak kategorilerin belirlenmesi sağlanmıştır. Veri analizi sürecinde oluşturulan kategoriler ve kodlamalar araştırmacı dışında başka bir araştırmacı tarafından birbirilerinden bağımsız bir biçimde yapılmış, daha sonra oluşturulan kod ve kategoriler karşılaştırılmıştır. Verilerin toplanma süreci ve analizindeki işlemlere ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Bulgular

Yeni Malumat-ı Medeniye

Yapılan içerik analizi neticesinde Yeni Malumat-ı Medeniye vatandaşlık kitabından değerler, vatandaşlık bilgisi ve toplum olmak üzere 3 kategori ortaya çıkmıştır. Bu 3 kategori ve bu alt kategorilere bağlı olarak bulgular aşağıda sunulmuştur.

Şekil 1. Yeni Malumat-ı Medeniye Vatandaşlık Kitabı Kategorileri

Değerler

Şekil 1’de görüldüğü Yeni Malumat-ı Medeniye vatandaşlık ders kitabında değerlere önemli düzeyde yer verilmiştir. En belirgin olarak milliyetçilik, hürriyet, adalet ve eşitlik değerlerine vurgu yapılmıştır.

Milliyetçilik: Yeni Malumat-ı Medeniye kitabında milliyetçilik değerine geniş yer verilmiştir. Milliyetçilik değerinde özellikle vatan sevgisinden, milli birlik ve beraberlikten, vatan/millet için çalışmanın ve girişimci olmanın öneminden bahsedilmektedir.

Ahlak sahibi olan, çalışan, görev ve sorumluluklarını yerine getiren, gerektiğinde malını ve canını vatan için feda eden, vatanını namusu gibi gören herkes vatansever olarak adlandırılmıştır. Laf ile vatanımı seviyorum demekle vatansever olunmadığı ve vatanını sevmeyenin dini ve insanlık nazarında "insan olarak dahi" kabul edilmediğinden bahsedilmektedir.

Millet kavramı geniş bir çerçeve ile ifade edilmekte olup maksat, menfaat, dil, kanun ve bayrak gibi hususlara vurgu yapılmıştır. Osmanlı Devleti’ni oluşturan milletler arasında özellikle Türklere değinilmekte olup Türklerin cesur, kanaatli ve temiz yürekli olmasından, üzerinde yaşanan toprakların şanlı ecdadın kanlarıyla zorluklar içinde kazanıldığından bahsedilmekle birlikte, Türklerin yetiştirmiş olduğu önemli bilim insanlarına da vurgu yapılmaktadır.

Birlik ve beraberlik içinde olmayan milletlerin mutlu olamayacağı gibi, o milletlerin ilerleyemeyeceği ve yaşayamayacağı hatta bir gün diğer milletlerin esiri olacağından bahsedilmektedir. Bu hususta diğer milletler, bir milleti mahvetmek için o milletin arasına ayrılık sokacağı böylece millet ve memleketi zayıf düşüreceği vurgulanmaktadır. Tarihteki büyük milletlerin mahvolmalarının sebebi de birlik ve beraberliğin yok olması gösterilmektedir. Bunların tekrar yaşanmaması için bütün vatandaşların bir duygu ve düşünce etrafında birleşmesi, birbirini sevmesi, Müslüman'ı, Hristiyan'ı ve Musevisi olsun aynı vatan için askerlik etmesinin gerekliliği, vatan için canını ve malını feda etmeyi, vatanın mutluluğunda ve kötü gidişatında bile birlik ve beraberlik içinde olmayı ve birlik ve beraberlik için çalışmayı, birlik ve beraberlik için dayanak olarak görülmektedir.

Osmanlı'nın geri kalmasının nedeni çalışmamaya ve girişimci olmamaya bağlanmakta ve çocukların kendine güvenmesi gerektiğine, cesur olmaları gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Eğer çalışmazlarsa başka milletlerin esaretine girilebileceğine, başka milletlerin esaretine girmemek için girişimci olmaya ve kendi üretimimizi yapmaya vurgu yapılmaktadır. Burada millet için çalışmanın önemine değinilmekte, çalışmayan milletlerin geri kalacağına, esaret altına gireceğine ve yok olacağı belirtilmektedir. Müslümanların tamamen devletten iş beklediğine, devlet hazinesinden medet umduğuna ve memuriyet bekledikleri belirtilerek bir özeleştirme yapılmaktadır. Hemen ardından gayr-ı müslimlerin girişimciliği örnek gösterilerek, girişimcilikleri sayesinde zengin olduklarına ticarete, sanatta ve ziraatta ilerlediklerine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca bireylerin ve milletlerin mutlu olabilmesi için girişimci olması gerektiği vurgulanmaktadır. Atalarımızın büyüklüğü ile sözlü olarak övünmenin hiçbir yararının olmadığı vurgulanmaktadır. Bütün işlerin (ticaret, ziraat, sanat) ilim irfan ile yapılması gerektiği, Avrupa'nın ilim sayesinde ilerlediği, ilimin nerede olursa alınması gerektiği, gelecek neslin bir önceki nesilden daha ileri seviyede yetiştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu hususta mevcut durum eleştirilmekte, çocuklara çalışma alışkanlığı kazandırılmadığı, yetişkinlerin mahalle kahvelerinde zaman öldürdüğü ve bu durumun millet için ne kadar acınacak bir hal olduğu anlatılmaktadır.

Adalet ve Eşitlik: "Adalet" kavramının tanımı yapılarak adaletin insanlığın temeli olarak düşünüldüğünden, adaletin insan hayatındaki öneminden bahsedilerek son dönemde adalet kavramından uzaklaşıldığını ve adaletin olmayışının milleti mahvedeceğinden bahsedilmektedir. Adalet kavramıyla birlikte "eşitlik" kavramına da vurgu yapılmaktadır. İlk

olarak eşitliğin insanlığın temeli olduğuna daha sonra bireylerin eşit olduğuna, dünyada ilerleyen milletlerin eşitliğe saygı göstermelerinden dolayı ileri gittikleri vurgulanmaktadır. Eşitlik çiğnenmesi durumunda Müslümanlığın yanında insanlığın ve kanunların da dışına çıkıldığından bahsedilmektedir.

Hürriyet: Yeni Malumat-ı Medeniye kitabında hürriyet kavramına da vuru yapılmaktadır. Bu hususta bütün insanların hür olduğuna, insanların özgürce istediği gibi yaşamaya hakkı olduğuna, dini ve mezhebi ne olursa olsun özgürce bunları devam ettirebileceğine, basın-yayın hayatında özgürce yer alabileceğine ve bunları kanun dâhilinde olduğu müddetçe hiç kimsenin saldıramayacağından bahsedilir. Eğer ki hürriyet bir millette yer almazsa o milletin kaçınılmaz sonu mahvolmaktadır.

Vatandaşlık Bilgisi

Yeni Malumat-ı Medeniye kitabında vatandaşlık bilgisi olarak bireyin sorumlulukları ve devletlerin yönetim biçimi açıklanmaktadır.

Sorumluluklar: Yeni Malumat-ı Medeniye kitabında bireyin sorumluluklarına oldukça geniş yer verilmektedir. Bireyin devlete karşı, topluma karşı, vatanda ve millete karşı, dinine karşı olan sorumlulukları ayrı ayrı ele almakta ve açıklanmaktadır.

Bir vatandaşın kanunlara uyması gerektiğine, vergilerini zamanında ödemesi gerektiğine, devleti düşman saldırılarından koruması gerektiğine, ilim ve irfan sahibi olması ve milletin şan ve şerefine yükseltmesine, devlete karşı olan görevlerini bilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Görev ve sorumluluklarına dört elle sarılan vatandaşların vatanlarını her alanda geliştireceği ve memleketin yüzünü güldüreceği belirtilerek görev ve sorumluluğun ne denli önemli olduğu üzerinde durulmuştur. İnsanın vatanına ve milletine karşı görevini yapmaması durumunda sadece kendini değil tüm milleti zarara uğratacağı için herkes vatanının mutluluğu ve kurtuluşu için çalışmaya mecburdur. Çocuklara en mühim görevin vatanını, lisanını ve milletini sevmenin olduğu belirtilmiş ve onlara dört elle sarılmaları gerektiği üzerinde durulmuştur. Müslim veya gayri Müslim her vatandaşın askerlik yapması görev ve sorumluluk olarak belirtilmiştir.

İnsanın medeni görevlerinin, diğer insanların medeni hukukunu teşkil ettiği dolayısıyla görev ve sorumlulukların insanın topluluk halinde yaşamasından kaynaklı olarak topluma yani

diğer insanlara karşı yerine getirilmesinin mecburiyeti üzerinde durulmuştur. İnsanın aileye, vatana, dine, bütün bireylere yani hem cinslerine karşı yapmaya mecbur olduğu görevleri olduğu ve bunların bütününe de insanlık görevi, medeni görev ve toplumsal görev denmekte olduğu belirtilmiş. Özellikle vatana ve milletine karşı olan görev ve sorumluluğun yerine getirilmemesi durumunda ise birey sadece kendini değil tüm milletini zarara uğratacağı belirtilmiştir.

İnsanın dinine karşı görevlerini yapmaya mecbur olduğu ancak insanların bu görevleri bir müddet unuttukları ve bu görevlere uymadıkları; bunun bir sonucu olarak da diğer milletlerden geri kaldıkları ancak kısa bir sürede yapılan yanlışın farkına varılıp, tekrar doğru davranışı bulduklarından bahsedilmektedir. Dini nazarda insanların her türlü fedakârlığı canı ve malı ile yapması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Yeni Malumat-ı Medeniye’de bireyin görev ve sorumlulukları olduğu gibi devletin de görev ve sorumlulukları olduğu ifade edilmiştir. Devletin askere alma, millet ve vatanın mutluluğunun devamı için kanunları tatbik etme, devletin ve milletin hukuku ne ise buna uygun olarak hareket etme, memleketin güvenliği ve huzurunu sağlama, memleketin refah düzeyini artırma gibi görevleri olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında devletin, ticaret, ziraat ve sanat alanında ilerlemeye, suçluları cezalandırıp vergileri zamanında toplamaya, ülkedeki bilimi ve eğitimi ilerletmek gerekli zamanlarda mahkemeler yapmak ve daima milletini koruma gibi birçok görev ve sorumlulukları detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

Milletvekillerinin ise kanun yapma, halkın vermiş olduğu paraların devletin hangi alanlarda kullanıldığının denetimini yapma, daima milletin mutluluğunu ve selametini düşünme, devletin kademelerinde çalışanların uygunsuz iş yapmasına mani olma gibi birçok görev ve sorumlulukları olduğu vurgulanmaktadır.

Yönetim Şekli: Yönetim şekillerinden ilk olarak cumhuriyet’in özelliklerinden kısaca bahsedilir. Cumhuriyet rejiminde bir hükümdarın yer almadığı ve millet tarafından seçim ile gelen bir hükümet olduğu vurgulanır. Daha sonra idare-i meşruta ve idare-i mutlaka rejimleri açıklanır.

Toplum

Yeni Malumat-ı Medeniye vatandaşlık kitabında Osmanlı toplumundan, ümmetçilikten, aileden ve dostluktan bahsedilmektedir.

Osmanlı Milleti: Osmanlı'nın geniş bir yelpazeye sahip olduğu ve içerisinde Arnavut, Kürt, Çerkez, Laz, Rum ve Türk gibi birçok kavim bulunan bir millet olduğu ifade edilmektedir. Bu kavimler içerisinde en fazla ve en güçlü olan kavmin Türkler olduğu vurgulanmıştır.

Osmanlı milleti içerisinde yer alan hangi millet olursa olsun hepsine Osmanlı milleti olarak kabul görmekte ve buna bağlı olarak da hepsinin hukukunun aynı olduğuna, Osmanlı devletinin zapt ettiği milletlere saygı çerçevesinde yaklaştığına, hukuklarına zerre kadar saldırmadığına, esir ettiği milletlere ve insanlara esir gibi davranmadığına, ahlaki değerlerden ayrılmadığına, elinde imkân olmasına rağmen dinlerine karışmadığına ve Osmanlı Devleti'nin küçük bir aşiretken bu kadar büyük bir millet olmasını sağlayan etkenin adalet olduğuna değinilmiştir.

Aile: Yeni Malumat-ı Medeniye kitabında aile, topluluğun ilk şekli ve terbiyenin ilk alındığı yer olarak tanımlanmıştır. Aile ocağını oluşturan birimler eş, çocuk, hizmetçi ve akrabalardır. Bu ocak insanın barınağı, namusu ve hoşça vakit geçirilen yerdir. Ailenin dinen ve kanunen dokunulmazlığının olduğu ve İslam hukukunda ailenin çok eski zamanlarda dahi aileyi koruduğu belirtilmiştir. Çocuklardan ailelerinin değerini bilinmeleri ve onların mutlulukları için çalışmaları istenmektedir. Hakiki insan şerefini kazanmanın şartı, İslami nazarda mühim ve kutsal bir mevki şeklinde ifade edilen ailenin mutluluğu ve refah-ı hali için çalışmaya bağlanmıştır. Ebeveynin görevleri belirtilip hadis-i şerif ile desteklenmiştir. Ebeveynin görevleri; çocuklarını besleme, büyütme, terbiye etme, okutup yazdırma, güzel huy edindirme, çocuklarını eşit derecede sevme, onların yetenek ve kabiliyetlerine göre sanat ve meslek kazandırma şeklindedir. Anne ve babanın çocuklarını dinin, devletin ve vatanın yararlanabileceği bir şekilde yetiştirmesi gerekliliği belirtilmiştir. Aksi takdirde anne ve baba çocuğunun terbiyesi konusunda Cenab-ı hak ve tüm insanlara karşı sorumludur ve bu durum onların görevini yapmadığını göstermektedir. Ebeveyn çocuğa göz kulak olmalı, ona nasihat verip onu kötülüklerden korumalı ve itaat altına almalıdır. Çocuk-ebeveyn ilişkisinde çocukların ebeveynleri ile laubali olmamaları ile onların odalarına izinsiz girmemeleri konusuna da değinilmiştir. Ebeveynin görev ve sorumlulukları konusu çocuklarına karşı adaletten ayrılmama, onların haklarını koruma, ebeveynin birden fazla çocuğu var ise biriyle daha fazla muhabbet kurmama yine birden fazla çocuğu var ise birine daha fazla mal vermeme, çocuklarına dinen ve kanunen hakkı ne ise onu verme olarak sıralanmıştır. Mesut bir aile olmanın şartı iyi bir evlat yetiştirmeye bağlanmıştır. Çocuklar her ne kadar büyüyüp aile sahibi

olsa da ebeveynleriyle ilişkilerini kesmemelidir. Önemli konularda ebeveynlerinin fikirlerini almalı ve onlarla fikir alış verişi yapmalıdır ve onların göstereceği yoldan gitmelidir. Çünkü onlar daha tecrübelidir ve onların akılları daha iyi erer. Anne ve babanın önemi, çocuğun mutluluğunun onlara borçlu olmasına bağlanmıştır. İslamiyet'in, insanlığın ve Medeniyetin çocuğun eski zamanlarda gördüğü kötü muameleyi ortadan kaldırdığı ifade edilmiştir. Çocuk ne tamamıyla yalnız ne de esirdir. 15 yaşına gelen çocuk kendi kendini idare etmeye alıştırmıştır. Çocuğa sanat öğretildiği ve onun kazanca yönlendirildiği ayrıca kabahat işlerse de hapis ettirilirdi ifade edilmektedir. Ebeveynlerin görev ve sorumlulukları çocuklarını cahil bırakmama, yiyip içmeye alıştırmama, sefahate de alıştırmama, mirastan mahrum bırakmama, onlara kötü muamele yapmama şeklinde başka bir şekilde yine ele alınmıştır. Ebeveynin evlatları üzerinde mülk gibi bir hakkı yoktur. Ancak çocuğu kendisine itaat ettirecek ve terbiyesine de dikkat edecektir. Aksi takdirde çocuk ebeveyninin esiri değildir. Dinde ve kanunda çocuğun ve ebeveynin bir yeri vardır.

Ailenin bir parçası olan kardeşler ise çoğunlukla bir aile içinde yetişir, terbiye alır, birlikte büyür, fikirde ve duyguda bir olur. Kardeşlerin birbirine karşı yükümlülükleri vardır bunlar: muhabbetli olma, fena hareketleri engelleme, büyüklerin küçükleri himaye etme, küçüklerin büyüklere hürmet ve riayet etmedir. Büyüklerin küçüklere, küçüklerin de büyüklere karşı olan bu sorumluluklar bir aile bireyine yakışan hal ve hareketlerdir.

Büyük kardeşin babaları vefat ettiğinde babalık görevini yapması, kız kardeşlerine karşı erkek kardeşlerin gayet nazikâne olması, kardeşlerin birbirlerinden ayrıldıktan sonra da aile muhabbetini kesmemesi, ilişkilerini unutmaması, birbirlerini ziyaret etmesi, kardeşlerin birbirlerinden ayrıldıktan sonra da içlerinden biri mutlu ve zengin olunca diğer kardeşlerini de mutlu etmesi, kardeşlerden biri felakete düşerse hemen imdadına yetişmeleri özetle aile ocağının muhabbetinin asla sönmemesi ifade edilmektedir. Aile hatta akraba büyüklerine dahi itaat, hürmet ve merhamet etme etmenin gerekliliği belirtilmiştir.

Aile mutluluğunda hizmetçilerin namuslu olmasının da etkisinin olduğu, hizmetçiler terbiyeli olmazsa çocuklara zararları dokunacağı dolayısıyla aile reisinin görevlerinden biri de evinde iyi ve namuslu hizmetçi bulundurma olduğu da ifade edilmiştir. Çocuk hizmetçi ilişkisine de değinilmekte olup çocukların hizmetçilerle laubali olmama ve teklifsizce görüşmeme gibi dikkat edilmesi gereken hususlar belirtilmiştir. Namuslu bir hizmetçiye itimatsızlık edilmemesi, bir kusurda bulunursa kendilerine nasihat verilmesi, gerekirse azarlanması, aldırılmaz ve

kusurlarına devam ederse yol gösterilmesi, onlara insanlık haricinde muamele edilmemesi, onların hukukunun da herkesle eşit olduğu belirtilmiştir.

Eserde “Hizmetçilerin Vazifeleri” olarak belirtilen bir bölüm de yer almaktadır. Hizmetçilerin efendilerine hürmet etme, görevlerini hakkıyla yerine getirme ve çocukların terbiyesine yardım etme gibi görev ve sorumlulukları ile gayretli ve namuslu hizmetçilerin kendilerini sevdireceği böylelikle o ailenin bir parçası olacağı da belirtilmiştir.

Ders kitabında insanın ailesine karşı yapmaya mecbur olduğu birtakım görevlerin de üzerinde durulmuştur. Aileye karşı görevlerde aileyi mutlu etme, felaketlerine sebep olmama, onlara itaat etme tabi ki bu hususta verilen emirlerin, kim tarafından verilirse verilsin, meşru ve yapılabilir olması önemlidir ayrıca hürmet, riayet ve her vakit yardımlarına koşmak bir mecburiyet olarak ele alınmıştır. Aile ocağının mutluluğu ailedeki üyelerin her birinin görevlerini bilmesi ve yerine getirmesi ile olacağından bahsedilmektedir. Özeleştirisi yapıp aile içinde tembelliğe iten yanlış değer eğitimi alındığı da söz konusudur.

Dostluk: Arkadaş kategorisinde iyi ve samimi bir dostun mutluluğumuzu isteme, kederimize ortak olma, kusurlarımızda uyarma ve imdadımıza yetişme gibi davranışları olduğu kötü bir dostun ise birçok zararının olduğu (insanı bozma, ahlaksızlaştırma vb.) belirtilmiştir. Dostların da birbirine karşı yapması gereken görev ve sorumlulukları olduğu belirtilmiştir.

İnsanların genellikle ortak ahlak duygusuna sahip olan kişilerle dost olduğu pişman olmanın bir fayda getirmemesi nedeniyle ahlakının bilinmediği bir kişiyle muhabbet kurulmaması gerektiği konusuna değinilmiştir. Fayda sağlayan kişilerle dost olunması kötü arkadaşlardan kaçınılması gerektiği anlatılmıştır. İyi bir dost veya arkadaş kazanmanın zor olduğu dolayısıyla onları kazanınca kıymetinin bilmesi gerektiği öğüt edilmiştir.

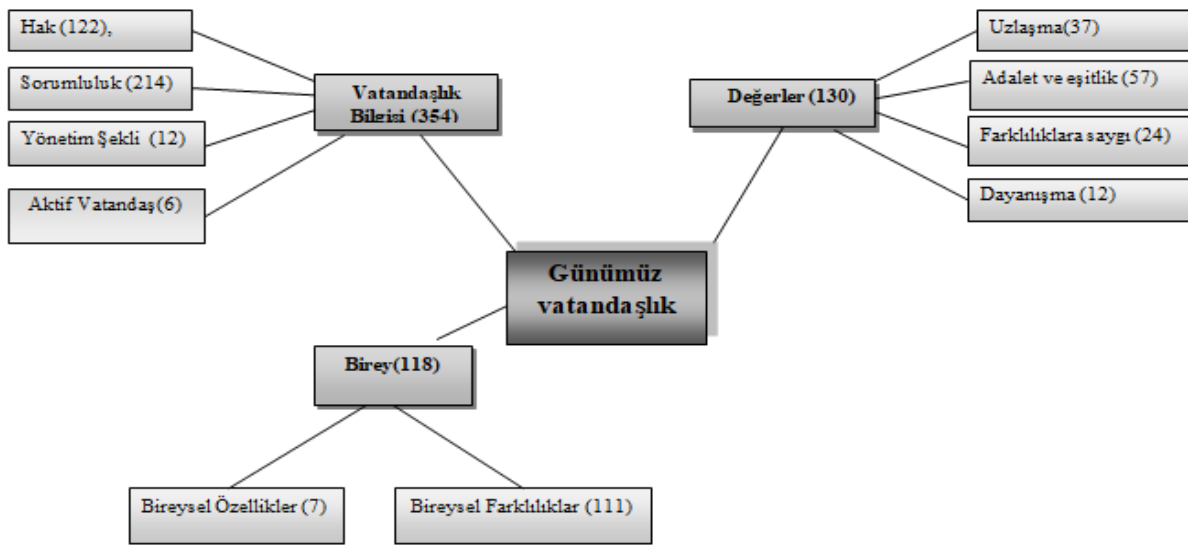
Ümmetçilik: Kardeşliğin türlerinden bahsedilip din kardeşi olan kişilerin birbirine karşı yapmaları gereken davranışlardan bahsedilmiştir. Bütün insanlar din kardeşidir ve Müslümanlar birbirini sevmelidir. Bu husus ayet ve hadisler ile desteklenmiştir. Örneğin Cenab-ı peygamber, Müslümanlara "Her kim ki müslimine eziyet ederse bana eziyet etmiş, bana eziyet eden de Allah'a eziyet etmiştir" buyurmuştur. Müslüman ve Müslüman çocuklarına Müslümanların düşmanları olduğu ve bu düşmanların bazen amellerine ulaştığı belirtilmiştir. Cahilliğin bırakılıp bu derin uykudan uyanılması, miskinliği üzerlerinden atıp düşman entrikalarına kapılmaması ve düşman fitnelere aldanılmaması birlik ve beraberliği

sağlayacak görev ve sorumluluk olarak ele alınmıştır. Müslümanların sayıca fazla olduğu halde yine de diğer milletlerin esiri olduğu ve zulüm gördüğü hatırlatılmıştır. Müslümanlığın emirlerine riayet edilmesi, kalplerin birleştirilmesi, bütün din kardeşlerinin düşünülüp hak, adalet ve Kelimatullahın ilasına çalışılması konuları üzerinde durulmuştur.

Günümüz vatandaşlık ders kitabı

Günümüz vatandaşlık ders kitabından elde edilen bulgular değerler, vatandaşlık bilgisi ve birey olmak üzere 3 kategoride sunulmuştur.

Şekil 2. Günümüz Vatandaşlık Kitabı Kategorileri

Değerler

Şekil 2’de görüldüğü üzere, günümüz vatandaşlık ders kitabında değerler kategorisinde, adalet ve eşitlik, uzlaşma, farklılıklara saygı, dayanışma değerlerine vurgu yapılmıştır.

Adalet ve Eşitlik: Adalet ve eşitlik alt kategorisinde, adalet ve eşitlik arasında sıkı bir bağlantı olduğu açıklanmakta, adalet yoksa eşitlik; eşitlik yoksa da adaletin olmayacağı vurgulanmaktadır.

Sahip olunan haklar açısından bütün bireylerin eşit olduğu, kanun önünde sahip olunan haklar açısından, cinsiyet açısından herkesin eşit olduğu kimsenin birbirinden üstün olmadığı sıklıkla vurgulanmaktadır. Eşitlikle birlikte adalete de vurgu yapılmakta toplumda güven duygusunun adaletle sağlandığına, adaletin topluma huzur ve güven vereceğine, adaletli

toplumlarda insanların mutlu olacağı ifade edilmektedir. Eğer eşitlik ve adalet sağlanmazsa insanların kendini güvende hissetmeyeceği vurgulanmaktadır.

Uzlaşma: Uzlaşma alt değeri kitapta sıklıkla vurgulanmaktadır. Toplumsal yaşamda insanların birbiri ile sorun yaşayabileceği ve demokratik toplumda bu sorunların uzlaşa ile çözülmesi gerektiği, uzlaşa için empati ve iletişimin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Eğer sorunların uzlaşa ile çözülmezse yeni sorunların ortaya çıkacağı, güven ve saygı ortamının yok olacağı belirtilmektedir.

Farklılıklara saygı: Farklılıklara saygı değeri altında, insanların duygu, düşünce ve özelliklerinin birbirinden farklı olduğuna ve toplumda insanların bir arada yaşadığına bu nedenle farklılıklara saygı duyulması gerektiği vurgulanmaktadır. Herkesin haklara sahip olduğu ve bu haklara saygı duyulması gerektiği açıklanmıştır. Eğer başkasının haklarına ve farklılıklarına saygı duyulmazsa anlaşmazlıklara neden olacağı belirtilmiştir.

Dayanışma: Dayanışma değerinde, toplumda ve aile içinde dayanışmanın önemli olduğu, insanların birbiri ile yardımlaşması gerektiği vurgulanmaktadır. Dayanışmanın en güzel örneğinin kurtuluş savaşı sırasında yaşandığı ve Türk milletinin azmi ve dayanışması ile Kurtuluş mücadelesinin zaferle sonuçlandığı ifade edilmiştir.

Vatandaşlık Bilgisi

Vatandaşlık bilgisi kategorisinde, hak, sorumluluk, yönetim şekli ve aktif vatandaşlık olmak üzere dört alt kategoriye vurgu yapılmıştır.

Hak: Vatandaşlık bilgisi kategorisi altında haklara geniş yer verilmektedir. “Hak” alt kategorisinde bireyin temel hakları ve çocukların sahip olduğu haklar detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Her bireyin doğuştan itibaren temel haklara sahip olduğu, bu hakların anayasa ile güvence altına alındığı, temel hakların dokunulmaz ve devredilmez olduğu ifade edilmiştir. Ardından bireyin sahip olduğu siyasal, sosyal haklar açıklanmıştır. Aynı zamanda bütün bireylerin birbirlerinin haklarını gözetmesi ve saygı duyması gerektiğine de yer verilmiştir.

Her çocuğun dili, dini, ırkı ne olursa olsun hak ve özgürlüklere sahip olduğu ifade edilmekte ve çocukların sahip olduğu haklar açıklanmaktadır. Çocukların korunma ve katılım haklarının olduğu ayrıca her çocuğun beslenme, oyun, çalıştırılmama, barış ortamında yaşama gibi haklarının olduğu vurgulanmaktadır.

Sorumluluk: Sorumluluk alt kategorisinde vatandaşın sorumluluğu ve devletin sorumluluğu üzerinde durulmaktadır. Toplumda, insanların bir arada düzen içinde yaşayabilmeleri için uymaları yazılı ve yazısız kurallar olduğu, her vatandaşın bu kurallara uymasının bir vatandaşlık görevi olduğu eğer bu kurallara uyulmazsa toplumsal yaşamda düzenin bozulacağı ve yaptırımlarla karşılaşacağı vurgulanmıştır. Ardından toplumda yazısız kuralların (görgü kuralları, gelenekler din kuralları vb.) neler olduğu, yazılı kuralların (yasa, yönetmelik vb.) neler olduğu ve bunlara uyulmadığı takdirde toplumda hak ve özgürlüklerin kullanılamayacağı, adalet ve eşitliğin sağlanamayacağı, bireylerin huzuru bozulacağı belirtilmiştir. Bireylerin kendisine karşı, ailesine karşı, çevresine karşı, devlete karşı, doğaya karşı sorumlulukları olduğu, bunların neler olduğu ve iyi bir vatandaşın bu sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Vatandaşın gibi devletin de sorumlulukları olduğu bunların, yurttaşların sahip olduğu haklarını korumak, geliştirmek ve hakları kullanmasını sağlamak, toplumun huzur ve güvenliğini sağlamak, insanların maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamak, kamu hizmetlerini yürütmek olduğu ifade edilmiştir.

Yönetim Şekli: Yönetim şekli olarak sadece cumhuriyete yer verilmiş ve cumhuriyetin nasıl bir yönetim şekli olduğu açıklanmıştır. Bu yönetim şeklinde egemenliğin halka ait olduğu, Türk milletine en uygun yönetim şekli cumhuriyet olduğu vurgulanmıştır. Yine bu alt kategoride cumhuriyetin kazanımları sıralanmış, halkın eşit koşullarda yaşadığı, ayrıcalıklı sınıfın olmadığı, hakların korunduğu, ilimde ilerlemeler kaydedildiği belirtilmiştir.

Aktif Vatandaş: Aktif vatandaş alt kategorisinde Demokrasi kültürünü benimsemiş toplumlarda aktif yurttaş olmak önemli olduğu, aktif yurttaşın çevresinde yaşanan olaylara karşı duyarlı olduğu, hakkını aradığı, başkalarının da hakkını gözettiği, eleştirel ve sorgulayıcı olduğu belirtilmiştir.

Birey

Günümüz vatandaşlık kitabında bireye geniş yer verilmektedir. Bireysel özellikler ve bireysel farklılıklar açıklanmıştır.

Bireysel özellikler: Bireysel farklılıklar alt kategorisinde bireyin özelliklerinden bahsedilmektedir. Bireyin düşünen, sorgulayan, fikir üreten, seven, mutlu olan, üzülen bir

sosyal canlı olduğu açıklanmıştır. Ardından ise geniş bir şekilde bireysel farklılıklara yer verilmiştir.

Bireysel farklılıklar: Bireysel farklılıklar alt kategorisinde, insanların birbirinden farklı özelliklere sahip olduğu, insanların fiziki özelliklerinin, duygu ve düşüncelerinin, yaşam şekillerinin, ilgi ve yeteneklerinin birbirinden farklı olduğu ayrıca farklılıkların olmasının insan oluşumuzun doğal bir sonucu olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca insanlar arasında bireysel farklılıklara saygı duyulması gerektiği ifade edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Meşrutiyet döneminde vatandaşlık ders kitabı olarak yazılan “Yeni Malumat-ı Medeniye” ve günümüzde vatandaşlık ders kitabı olarak yazılan “İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi” kitap içeriklerinin karşılaştırıldığı bu araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Bu araştırmada, Yeni Malumat-ı Medeniye vatandaşlık kitabı değerler, vatandaşlık bilgisi ve toplum kategorilerinden oluşurken; günümüz vatandaşlık kitabı değerler, vatandaşlık bilgisi ve birey kategorilerinden oluşmaktadır.

Yeni Malumat-ı Medeniye vatandaşlık kitabında yoğun bir şekilde milliyetçilik değerinden bahsedilirken kısaca hürriyet, adalet ve eşitlik değerlerinden bahsedilmektedir. Günümüz vatandaşlık kitabında ise milliyetçilik değerine fazla rastlanmamaktadır. II. Meşrutiyet, Türkçülük akımının ve milliyetçilik anlayışının iktidarda yer bulmasından dolayı özellikle düşünce ve kültür sahasına ilişkin milli bir süreci başlatmıştır (Şimşek ve Satan, 2012). Bu nedenle milliyetçilik değerinin ön plana çıkarılması oldukça doğal karşılanabilir. Meşrutiyet döneminin bir başka vatandaşlık kitabı olan ve Yeni Malumat-ı Medeniye’den önce yazılan Rehber-i İttihad’ta vatan, vatanseverlik, insaniyet, hürriyet, musavat, Meclis-i Mebusan ya da Millet Meclisi, askerlik gibi kavramlar ilk kez çocukların anlayabileceği bir dil ile bir ders kitabında yer almaktadır (Duman ve Tuna, 2012). Meşrutiyet dönemi diğer vatandaşlık kitaplarında da bu kavram ve değerlere rastlanılmaktadır. Yıldırım ve Şimşek (2017), tarih ders kitapları ile ilgili yapmış oldukları araştırmalarında, ders kitaplarında Türk kimlik söyleminin çerçevesinin çizildiği ve bireylere dönemin siyasi iktidarı tarafından çizilen davranış kalıplarının aktarıldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Meşrutiyet döneminde bu değerlere rastlanırken, günümüz vatandaşlık kitabında ise uzlaşma, farklılıklara saygı, dayanışma, adalet ve eşitlik değerlerine yer verilmektedir. Meşrutiyetten günümüze geçen bu yüzyıllık süreçte değer eğitimi çok farklı bir noktaya taşınmıştır. Günümüzde çocuklara kazandırılmak istenen değerlere, öğretim programlarında bilinçli ve sistemik bir şekilde yer verilmekte ve bu doğrultuda da ders kitaplarında bu değerlere yer verilmektedir. “İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programında bu ders kitabında bahsedilen değerlerin dışında da (dürüstlük, sabır, öz denetim, paylaşma, sorumluluk, özgürlük vb.) çok sayıda değere yer verilmiş ve çocuklara kazandırılması istenmiştir (MEB, 2017).

Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç, hem Yeni Malumat-ı Medeniye vatandaşlık kitabında hem de günümüz vatandaşlık kitabında bireyin sorumluluklarına oldukça geniş yer verilmektedir. Bireyin devlete karşı, topluma karşı, vatana ve millete karşı sorumlulukları ayrı ayrı ele almakta ve açıklanmaktadır. Civan (2007) tek parti dönemi, vatandaşlık bilgisi ders kitaplarındaki vatandaş modelini incelemiştir. Araştırmasında, tek parti döneminde, görev vurgulu, haktan çok vazife odaklı, gerektiğinde bireysel menfaatlerinden toplumun genel menfaatleri doğrultusunda vazgeçebilen, bireysel hak ve özgürlüklerinden çok, toplumsal-siyasal hak ve özgürlüklere sahip, vatansever, milliyetsever, “ben” kavramından çok “biz” kavramını içselleştiren bir vatandaşlık anlayışının oluşturulmak istendiğini ifade etmiştir. Üstel ise (2009)’un araştırmasında şu ifadeler yer almaktadır:

Malumat-ı Medeniye kitaplarında Kanunlara itaati sağlamak için, kanunların gerekliliği aktarılır ve vatandaşlara kanunlar sevdirmeye çalışılır. Devletin savunma ve güvenliği sağlamaya donuk faaliyetleri öne çıkarılarak vatandaşların vergi vermelerinin gerekliliği konusunda ikna edici açıklamalar yapılır. Askerlik görevi ise vatandaşların yerine getirmeleri gereken en şerefli görev olarak anlatılır. “Asker-millet” anlayışı da bu dönemde inşa edilmiştir. Devletin her an saldırıya uğrayabileceği, hazır bekleyen düşmanların olduğunun altı çizilir (Üstel, 2009: 82-87).

Bu düşüncenin, bu araştırmada incelenen Yeni Malumat-ı Medeniye kitabında ’da yer aldığı görülür. Yeni Malumat-ı Medeniye’de vatandaşın kanunlara uyması gerektiği ve vergilerini zamanında ödemesi gerektiği ve devleti düşman saldırılarından koruması gerektiğine vurgulanmaktadır.

Vatandaşlık dersi tarihi süreçte genel anlamda bireye görev ve sorumluluklarını öğreten bir ders olarak görülmüştür. Bu araştırmada da incelenen her iki kitapta bu açık bir şekilde görülmektedir. Bireyin görev ve sorumluluklarına geniş yer verilirken, her iki vatandaşlık kitabında da devletin görev ve sorumluluğu üzerinde de kısaca durulmaktadır. Ancak günümüz vatandaşlık kitabında geniş bir şekilde bireyin haklarına da yer vermekte aynı zamanda aktif vatandaşlık üzerinde de durulmaktadır.

Günümüz vatandaşlık kitabında yönetim şekline kısaca yer verilip cumhuriyet rejimi ve kazanımları açıklanırken yeni Malumat-ı Medeniye vatandaşlık kitabında yönetim şekline biraz daha geniş yer verilmektedir. Doğan (2011) yapmış olduğu çalışmasında II. Abdülhamid döneminde okutulan ders kitaplarında, padişahın fiili ve sembolik varlığına verilen önemin yanında, iktidarı meşrulaştırmak için dini bir söylemin kullanılmış olduğunu, ders kitaplarında genel olarak padişahın övüldüğü ve devlet yönetimleri hakkında peki bir bilgi verilmediğini ifade edilmektedir. Bu araştırmada incelenen yeni Malumat-ı Medeniye ders kitabı 1911 tarihinde yazılmış olmasından kaynaklı bu unsurlara rastlanılmamaktadır. Çünkü bu yıllarda II. Abdülhamit iktidarının yerini artık tamamen ittihat ve terakki cemiyeti almıştır. Bu nedenle Yeni Malumat-ı Medeniye de cumhuriyet rejiminin yanında idare-i meşruta ve idare-i mutlaka yönetim şekilleri de açıklanmıştır.

Yeni Malumat-ı Medeniye vatandaşlık kitabı toplum kategorisine geniş yer verirken günümüz vatandaşlık ders kitabı bireye daha geniş yer vermektedir. Malumat-ı Medeniye de toplum kategorisinde aileye oldukça geniş yer verilmekte ve ailenin öneminden, aile içindeki bireylerin görevlerinden bahsedilmektedir. Yine toplum kategorisinde ümmetçiliğe yer verilmekte ve bütün Müslümanların bir arada olması gerektiği, Müslümanların çalışması gerektiği vurgulanmaktadır. Daha sonra Osmanlı'ya da geniş yer verilmektedir. Osmanlı bir millet olarak ifade edilmekte, Osmanlı içinde her kavmin eşit olduğu, Osmanlının çok adaletli olduğu sıklıkla ifade edilmektedir. Aslında Yeni Malumat-ı Medeniye'de bir yandan Türk Milleti övülmekte, Türklerin cesur, kanaatli ve temiz yürekli olmasından, Üzerinde yaşanan toprakların şanlı ecdadın kanlarıyla zorluklar içinde kazanıldığından bahsedilmektedir. Diğer taraftan Osmanlıcılığa vurgu yapılmaktadır. Osmanlı milleti içerisinde yer alan hangi millet olursa olsun hepsine Osmanlı milleti olarak kabul görmekte ve buna bağlı olarak da hepsinin hukukunun aynı olduğuna değinilmiştir. Ayrıca Ümmetçiliğe de ön plana çıkarılmaktadır. Bütün Müslümanların din kardeşi olduğu ve Müslümanlar birbirini sevmeleri gerektiği,

Müslümanların sayıca fazla olduğu halde yine de diğer milletlerin esiri olduğu ve zulüm gördüğü vurgulanmaktadır. Duman ve Tuna (2012) tarafından yapılan araştırmada, meşrutiyet döneminin bir diğer vatandaşlık ders kitabı olan “Rehber-i İttihad”ın ilkökul çocuklarına o günlerin resmi ideolojisi olan Osmanlılık fikrini benimsetmek ve meşrutiyet değerlerinin ön plana çıkarılması için bu kitabın yazıldığını ifade etmişlerdir. Aynı araştırmada, Rehber-i İttihatta ziraat bilgisine ve İslam dini ile ilişkilendirilebilecek temizlik, sadaka şehitlik gibi konularda seküler bir dil kullanıldığı, vergi konusu ile ilgili bir bilginin kitapta yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Polat (2011)’in “Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı” adlı çalışmasının sonuç bölümünde şu ifadeler yer vermektedir:

Osmanlı’dan günümüze kadar vatandaşlık anlayışının geçirdiği serüvenleri incelediğimizde, aslında hiçbir zaman vatandaşlığın en temel varlık sebebine; yani, birey ile devlet arasındaki bağa hiçbir zaman gerçekten önem verilmediği, vatandaşlık kavramının sadece devlet ideolojisini pekiştirmek için kullanılan bir araç olduğu görülmüştür.

Farklı dönemlerin ders kitaplarını inceleyen araştırmalarda da görülmektedir ki devlet bu ideolojiye ulaşmak için özellikle tarih, vatandaşlık, sosyal bilgiler gibi ders kitapları bir araç olarak kullanmaktadır. Örneğin Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih ders kitaplarına önem verilmesinin ve bizzat Mustafa Kemal(Atatürk)’ in gözetiminde ve denetiminde yazdırılmasının temel nedeni yeni bir devlet, yeni bir rejim ve yeni bir ulus inşa etme çabası olmuştur. Erken cumhuriyet döneminde benimsenen bu anlayış İsmet İnönü döneminde Milli Eğitim Bakanlığı yapan Hasan Âli Yücel ile devam ettirilmiştir. Bu çerçevede Atatürk ve İnönü dönemleri dikkate alındığında tek ders kitabı uygulaması yapılmıştır. Böylece yeni rejimi yerleştirme noktasında tekçi anlayış sergilenmiştir (Alaca, 2017).

Günümüz vatandaşlık kitabında toplum vurgusuna rastlanılmamaktadır. Daha çok birey vurgusu yapılmaktadır. Her bireyin, bireysel özellikleri olduğu bu özelliklerin birbirinden farklı olduğu ve bunlara saygı duyulması gerektiği sıklıkla ifade edilmektedir.

Sonuç itibariyle, ideolojik bir dönem olan Meşrutiyet Döneminde yazılan Yeni Malumat-ı Medeniye, dönemin siyasi ortamına ve ideolojik yapısını ait bütün unsuları içermektedir. İncelenen her iki kitapta bireyin görev ve sorumluluklarına geniş yer verilirken, devletin görev ve sorumluluğu üzerinde de kısaca durulmaktadır. Ancak günümüz vatandaşlık kitabı ise geçen süre zarfında elde edilen haklara bağlı olarak, bireyin haklarına yer vermekte aynı zamanda aktif vatandaşlık üzerinde de durmaktadır.

Kaynakça

- Alaca, E. (2017). Cumhuriyet dönemi ilkokul tarih ders kitapları üzerine bir değerlendirme. *Journal of Turkish Studies*, 12 (28), s. 25-40.
- Aslan, E. (2010). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ders kitapları. *Eğitim ve Bilim*, 35(158), s. 215-231.
- Aslan, E.(2012). İmparatorluktan cumhuriyete geçiş sürecinde ortaöğretim tarih programlarında değişim. *Journal of Turkish Studies*, 7 (2), s. 99-128.
- Aybay, R. (1998). Teba-i Osmaniden T.C. yurttaşına geçişin neresindeyiz? A. Ünsal (Ed.), *75 Yılda Teba'dan Yurttaş'a Doğru* (s. 37-43). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Bakır, K. (2008). II. Meşrutiyet Döneminde milli seçkinlik ve eğitim: Emrullah Efendi Tuba Ağacı Nazariyesi. *Doğu Batı*, 11, (45), s. 197-213.
- Boykoç, S. (2011). Türkiye'de 1939-1945 yıllarında tarih öğretim programları ve tarih ders kitaplarının incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (21/2), s. 157-181.
- Civan, M. (2007). *Tek parti dönemi ilköğretim vatandaşlık bilgisi ders kitaplarında vatandaş modeli* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Çağlar, A. (1999). 75. Yılında Cumhuriyet'in ilköğretim birikimi. *75 Yılda Eğitim* (s. 125-144). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Çapa, M. (2009). Ders kitapları (1920-1938). *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi (1920-1938)*, C. II, Ankara, 2009, s. 685-692.
- Çeçen, A. (2007). *Türkiye Cumhuriyeti ulus devleti, ulusal Türkiye dizisi: 5*. Ankara: Fark.
- Doğan, N. (2011). Osmanlı'dan cumhuriyete ders kitaplarında devlet kavramının iktidar eğitim ilişkisi açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(4), s. 2084-2090.
- Duman, D. ve Tuna, E. (2012). Meşrutiyet dönemi ilk vatandaşlık kitaplarından biri olan "rehber-i ittihad"ın içerik analizi. *Journal of Turkish Studies*, 7 (4), s. 1631-1648.

- Fortna C. B. (2005). *Mekteb-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde İslam, devlet ve eğitim*. İstanbul: İletişim.
- Gözübüyük, S. (2002). *Türk anayasaları*. Ankara: Turhan.
- Gürses. F. (2010). *Türkiye'de ders kitaplarında yurttaşlık: Cumhuriyetin kuruluş yıllarından bugüne kavramsal dönüşüm* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İçen, M. (2017). *Osmanlı vatandaşlık eğitimi ders kitabı: Yeni malumat-ı medeniye* (Ahmet Ziya- Ali Haydar). İstanbul: DBY.
- Kayaalp, F. (2015). *İdeoloji vatandaşlık ilişkisi bağlamında 1923 - 1950 Türkiye'sinde sosyal bilgiler kapsamındaki ders kitaplarının incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Marshall, T. H. (1965). *Class, citizenship and social development*. Newyork: Anchor.
- MEB. (2017). *İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi programı ve kılavuzu*. <https://ttkb.meb.gov.tr/> adresinden 10.12.2017 tarihinde ulaşılmıştır.
- Merriam, S. (1998). *Qualitative research and case study applications in education. Revised and expanded from case study research in education*. USA: JB Printing.
- Nalbant, F. (2014). Türkiye'de vatandaşlık anlayışının gelişimi. III. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-I* (s.79-94). Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Polat, E. G. (2011). Osmanlıdan günümüze vatandaşlık anlayışı. *Ankara Barosu Dergisi*, (3), s. 128-157.
- Sakaoğlu, N. (1995). İlkokul tarih programları ve ders kitapları. S. Özbaran (Edt.), *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları* (s. 135-144). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Şimşek, A. ve Satan, A. (2011). *Millî tarihin inşası*. İstanbul: Tarihçi.
- Şimşek, A., Alaslan, F.(2014). Milliyetçi tarihten milli tarihe, çatışmacı eğitimden barışçı eğitime doğru Türkiye'de tarih ders kitapları. *Akademik Bakış Dergisi*, 40, s. 172-190.
- Toprak, Z. (1988). 80. yıldönümünde 'hürriyetin İlanı' (1908) ve Rehber-i İttihad. *Toplum ve Bilim*, S. 42, s. 157-173.

- Uzun, T. (2015). Osmanlı Döneminde Türk milliyetçiliği ideolojisinin kaynakları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (28), s. 1-11.
- Ünsal, A. (1998). *75 Yılda tebaa'dan yurttaş'a doğru*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Üstel, F. (2009). *Makbul vatandaşın peşinde, Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. İstanbul: İletişim.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, T. (2014). *Meşrutiyetten günümüze tarih ders kitaplarında Türk kimliğinin inşası*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, T. (2016). *Tarih ders kitaplarında kimlik söylemi*. İstanbul: Yeni İnsan.
- Yıldırım, T., & Şimşek, A. (2017). Erken cumhuriyet döneminde "biz" in inşası: tarih ders kitapları üzerine bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), s. 367-389.
- Zabun, B. (Ed.) (2017). *İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ders kitabı*. Ankara: MEB Devlet Kitapları.